

مدیریت پیشگیرانه

راهبردهای مدیریتی در تدریس تربیت بدنی

تلخیص و تنظیم: جواد آزمون

اشاره

مقاله حاضر در چارچوب نظریه رفتارگرایی نگاشته شده است، که یکی از نظریه‌های مطرح در قلمرو تعلیم و تربیت است و لزوماً تنها نظریه مقبول این حوزه نیست.

«راهبردهای تدریس^۱»، مجموعه‌ای از اعمال معین از پیش برنامه‌ریزی شده هستند که تحقق یک هدف خاص کوتاه مدت را در چارچوب و محدوده یک درس یا واحد درسی، سبب می‌شوند. برخلاف اغلب مهارت‌های تدریس کارآمد و مؤثر که در دم و به صورت تعاملی در حین یک درس به کار گرفته می‌شوند، راهبرد همیشه از قبل و به‌عنوان بخشی از یک طرح درس صریح، تعیین می‌شود. در حقیقت، «راهبرد» روشی است که معلم برای عملی کردن هر بخش از درس در نظر دارد یا توسط معلم و یا دانش‌آموزان عملیاتی می‌شود.

راهبردهای تدریس را می‌توان به دو گروه اصلی، یعنی راهبردهای مدیریتی و آموزشی، تقسیم کرد. راهبردهای مدیریتی^۲ باعث بهبود و ارتقای ساختار هر درس یا واحد درسی می‌شوند. بدین ترتیب، معلم می‌تواند احتمال وقوع یادگیری دانش‌آموزان را به حداکثر برساند. این راهبردها را می‌توان در هر زمانی در درس یا واحد درسی اعمال کرد. «راهبردهای آموزشی^۳» به‌طور مستقیم اشتغال دانش‌آموزان را قبل و در حین اجرای فعالیت‌های یادگیری برنامه‌ریزی شده، تسهیل می‌کنند. از این‌گونه راهبردها در زمان مشخص و براساس برنامه‌های معلم در هر طرح درس استفاده می‌شود.

با عنایت به اهمیت و جامعیت راهبردهای مدیریتی و قابلیت استفاده از آن‌ها در تدریس سایر دروس، در ادامه از بین انواع راهبردهای مدیریتی، یعنی راهبردهای پیشگیرانه، تعاملی و گروه‌بندی، راهبردهای پیشگیرانه معرفی و به‌طور خلاصه تشریح می‌شوند.

انواع راهبردهای مدیریتی

اصلی‌ترین برنامه مدیریتی، برنامه‌ای است که برای مدیریت پیشگیرانه به وجود آمده است. این برنامه، رفتار و اشتغال به فعالیت مطلوب دانش‌آموزان در کلاس درس را افزایش می‌دهد. همه درس‌ها و واحدهای درسی تربیت بدنی به مقداری وقت مدیریتی، که برای بخش‌های مشخص درس طراحی شده‌اند، مثل شروع کلاس، مرحله میانی یا انتقالی و پایان کلاس نیاز دارند. بسیاری از راهبردهای کارآمد می‌توانند مشکلات مدیریتی موجود در برخی از موقعیت‌های پیچیده آموزشی در تربیت بدنی را کاهش دهند و یا از بین ببرند.

مدیریت پیشگیرانه

نمی‌توان سوءرفتارهای دانش‌آموزان یا زمان‌های از دست رفته کلاس، یعنی مشکلاتی را که وقت کلاس را تلف می‌کنند و موجب استرس معلم می‌شوند و فضایی منفی در مکان ورزشی ایجاد می‌کنند، به‌طور کامل حذف کرد. با این حال، معلم

می‌تواند یک برنامه مدیریتی پیشگیرانه (یا احتیاطی) آماده کند تا احتمال بروز مشکلات رفتاری در کلاس را کاهش، و وقت لازم برای یادگیری و خودآموزی را افزایش دهد.

راهبردهای مدیریتی در ابتدای تشکیل کلاس

این نکته حائز اهمیت است که درس تربیت‌بدنی باید شروعی مهیج و فوری داشته باشد و تا پایان درس استمرار یابد. وقتی معلمی هم‌زمان با شروع کلاس از راهبردهای مدیریتی خوبی بهره می‌گیرد و جو حاکم بر کلاس و انتظاراتش از درس را بیان می‌کند، این پیام روشن را به دانش‌آموزان می‌رساند که «وقت یادگیری» است.

● اعلان طرح درس به دانش‌آموزان (از طریق نصب در محلی و یا تحویل به آن‌ها):

اغلب اوقات دانش‌آموزان بدون هیچ تصور و اطلاعی از محتوای درس به کلاس تربیت‌بدنی می‌آیند. دانش‌آموزان به فضای ورزشی می‌آیند و در انتظار می‌مانند تا معلم اطلاعات سربسته و نامعینی را دربارهٔ درس به آن‌ها بدهد؛ مثلاً: «امروز قصد داریم، سرویس تنیس را کار کنیم...». گاهی دانش‌آموزان می‌پرسند: «کی بازی می‌کنیم؟» در مدارس متوسطه، اعلام و مرور کامل‌تر طرح درس در اتاق تعویض لباس بسیار ساده است؛ در این صورت، دانش‌آموزان می‌دانند که از آن‌ها چه انتظاری می‌رود. در کلاس‌های ابتدایی، معلمان اطلاعات کامل‌تری دربارهٔ درس (به محض شروع) به دانش‌آموزان می‌دهند.

● اعلان یا بیان نکات آموزشی خاص مربوط به هر روز:

کلاس‌های تربیت‌بدنی را می‌توان در فضاهای مختلف مدرسه یا اطراف آن و یا حتی در حالت مساعد بودن اوضاع جوی، در هوای آزاد برگزار کرد. هنگامی که در اجرای برنامه‌های درسی عادی تغییراتی (مثلاً از سالن به فضای باز رفتن و یا برعکس) ایجاد می‌شود، دانش‌آموزان به نکات آموزشی خاص در مورد

اینکه چه لباسی بپوشند و چگونه محل کلاس را پیدا کنند، نیاز دارند. معمولاً معلم باید به کمک تعدادی از دانش‌آموزان، خبررسانی کند و یا اینکه صبر کند تا همهٔ دانش‌آموزان به کلاس بیایند و آن‌گاه آن‌ها را به مکان جدید انتقال دهد. در مدارس متوسطه، برنامهٔ مناسب این است که از یک یادداشت کتبی برای دانش‌آموزان استفاده شود تا آنان در رختکن و قبل از اینکه لباس‌هایشان را عوض کنند، از مکان و شرایط بازی اطلاع یابند. در مدارس ابتدایی، معلم تربیت‌بدنی از بقیهٔ معلمان می‌خواهد که تغییرات زمان و مکان کلاس را به صورت

روزانه به دانش‌آموزان اعلام کنند. بنابراین، کلاس‌های تربیت‌بدنی باید آمادهٔ تغییرات لازم در مکان، برنامه و روش‌های کاری باشند.

● تدارک یک فعالیت فوری:

برخی از مشکلات مدیریتی به این دلیل پیش می‌آیند که دانش‌آموزان نمی‌دانند در شروع کلاس چه کاری انجام دهند و منتظر می‌مانند تا معلم درس را شروع کند. به همان میزان که تعداد دانش‌آموزان در مکان ورزشی، قبل از شروع کلاس، بیشتر می‌شود، مدت انتظار می‌تواند فرصتی برای ایجاد سوءرفتار دانش‌آموزان باشد؛ زیرا دانش‌آموزان به‌طور مستقیم تحت نظارت معلم نیستند. در چنین شرایطی، معلم می‌تواند یک «فعالیت فوری» یا فی‌البداهه (یعنی فعالیت‌هایی که نیازمند آمادگی یا کار و تلاش کمی است؛ مثلاً یافتن و جمع‌آوری اشیاء و عوامل خطرناک موجود در فضای کلاس، کشش یا راه رفتن و...) را تعیین و اعلام کند که دانش‌آموزان بتوانند بلافاصله بعد از ورود به فضای ورزشی انجام دهند. در این صورت، احتمال رفتارهای بد در مدت انتظار نیز کاهش می‌یابد.

مدیریت اقتضایی

مدیریت اقتضایی^۵ در کلاس‌ها شامل فنون اصلاح و تعدیل رفتار است، که بسیار مؤثر ارزیابی شده‌اند. چنین برنامه‌ای، دربارهٔ رابطه رفتار دانش‌آموز و نتایج مترتب بر آن توضیح روشنی می‌دهد. اگر یک دانش‌آموز در حین انجام دادن یک رفتار مناسب از پیش تعیین شده دیده شود، به او جایزه می‌دهند و او را

تشویق می‌کنند. این جایزه و تشویق نتیجهٔ رفتار اوست. تشویق این احتمال را افزایش می‌دهد که دانش‌آموز رفتاری را حفظ و یا تکرار کند اما اگر رفتاری بد از دانش‌آموز مشاهده شود، هیچ جایزه‌ای به او داده نمی‌شود. حتی می‌توان او را تنبیه

نمی‌توان
سوءرفتارهای
دانش‌آموزان یا
زمان‌های از دست
رفتهٔ کلاس، یعنی
مشکلاتی را که
وقت کلاس را
تلف می‌کنند و
موجب استرس
معلم می‌شوند
و فضایی منفی
در مکان ورزشی
ایجاد می‌کنند،
به‌طور کامل حذف
کرد. با این حال،
معلم می‌تواند یک
برنامهٔ مدیریتی
احتیاطی (یا
کند تا احتمال
بروز مشکلات
رفتاری در
کلاس را کاهش،
و وقت لازم
برای یادگیری
و خودآموزی را
افزایش دهد

کرد و از این طریق احتمال وقوع دوباره آن رفتار را کاهش داد. راهبردهای متعدد مبتنی بر اقتضا برای مدیریت پیشگیرانه در تربیت بدنی وجود دارد.

● بازی رفتار خوب:

در این راهبرد، دانش‌آموزان گروه‌هایی را تشکیل می‌دهند. به ازای هر رفتار نامناسب که از اعضای هر گروه سر می‌زند، یک امتیاز منفی برای وی و گروهش منظور می‌شود. هر گروه با گروه‌های دیگر رقابت می‌کند تا در مدت زمان کلاس، در بازی رفتار صحیح برنده شود. معلم یا دستیار او در طول کلاس برای هر گروه از یک ورقه امتیاز استفاده می‌کند و به گروه برنده (که کمترین امتیاز منفی را دارد) در آخر کلاس یک جایزه کوچک می‌دهد.

● قراردادهای رفتاری:

ماهیت قراردادهای رفتاری این است که معلم و تک‌تک دانش‌آموزان توافق‌نامه‌ای را برای مدت‌زمانی مشخص (مثلاً یک هفته، سه جلسه پیاپی کلاس) می‌نویسند. در این توافق‌نامه تعیین می‌شود که اگر دانش‌آموز وظایف قراردادی خود را انجام دهد، جایزه دریافت کند. یک قرارداد ساده (اما الزام‌آور!) نوشته می‌شود و سپس معلم و دانش‌آموزان آن را امضا می‌کنند. نکته مهم برنامه این است که دانش‌آموز در فرایندی شرکت می‌کند و پیشاپیش تعهد می‌دهد که چگونه رفتار کند و می‌داند اگر قوانین کلاس را رعایت نکند، چه عواقبی در انتظار اوست.

● جمع‌آوری نشان یا یادگاری^۱ (یا همان کارت امتیاز):

روش جمع‌آوری نشان یا یادگاری، رفتار صحیح و مناسب را تشویق می‌کند؛ بدون اینکه وقت کلاس را بگیرد. در این روش، دانش‌آموزان برای هر نمونه از رفتارهای خوبشان، یک امتیاز، یک برچسب، یا یک برگه غیربهدار دریافت می‌کنند. وقتی دانش‌آموزی تعداد مشخص و از پیش تعیین‌شده‌ای از این نشان‌ها را دریافت کند، می‌تواند آن‌ها را با جایزه‌ای کوچک تعویض کند (مثلاً خوراکی‌های سالم، مدال سینه و یا یک کتاب رنگی). و یا در ازای آن‌ها امتیازاتی در کلاس به‌دست آورد (مثلاً برخورداری از وقت آزاد در زمان‌های آخر برگزاری کلاس، گرفتن نقش مبصر در طول روز و یا داشتن وقت اضافی در رختکن بعد از کلاس).

● محرومیت موقت:

یکی از رایج‌ترین فنون مدیریت رفتار، دادن محرومیت موقت^۲ (که در ورزش به معنای زمان استراحت است) است که در آن هر دانش‌آموزی که رفتار نامناسبی از خود نشان دهد،

برای مدتی از فعالیت‌های کلاسی محروم می‌شود. منطقه معین محرومیت موقت معمولاً در حاشیه‌های مکان ورزشی است، که البته باید در محدوده دید معلم باشد. دانش‌آموز فعالیت‌های کلاسی را می‌بیند اما اجازه ندارد کاری انجام دهد. در قوانین اعلام شده کلاس، از قبل، مدت‌زمان محرومیت موقت برای هر تخلف مشخص می‌شود. بنابراین، دانش‌آموزان از احتمال وقوع آن آگاه‌اند و خودشان باعث می‌شوند که محرومیت موقت بگیرند یا نگیرند. وقتی زمان محرومیت موقت سپری شد، دانش‌آموز می‌تواند به فعالیت‌های کلاس بپیوندد.

● انضباط قاطعانه^۳:

این روش شرح می‌دهد که معلم‌ان چگونه می‌توانند یک برنامه انضباطی پیشگیرانه در کلاس‌های خود داشته باشند. معلم به‌طور واضح، الزامات و قوانین محیط کلاس را به منظور تحقق یادگیری برای دانش‌آموزان شرح می‌دهد و سپس از آنان می‌خواهد که از طریق رفتارهای مناسب، این قوانین را رعایت کنند. برای مثال، به دانش‌آموزان کلاس می‌گوید: «لازم است کاملاً مطمئن شویم، وسایلی را که از آن‌ها استفاده شده است، سر جای خود گذاشته‌ایم تا نفر بعدی به راحتی بتواند از آن‌ها استفاده کند». وقتی این الزام و قانون بیان شد و همه دانش‌آموزان آن را فهمیدند، معلم منتظر وقوع و رعایت آن می‌شود و خود نیز همراه با دانش‌آموزان مصرانه قضیه را دنبال می‌کند. اگر انتظاری برآورده نشود، فوراً به کانون توجه کلاس تبدیل می‌شود و درس ادامه پیدا نمی‌کند تا اینکه معلم از رفتار دانش‌آموزان در این زمینه راضی گردد.

● قواعد انضباطی مدرسه:

امروزه بسیاری از مدارس درصددند از برنامه انضباطی خود استفاده و آن را اجرا کنند. قسمت منحصر به فرد این برنامه‌ها این است که قوانین در کل مدرسه اعمال می‌شوند و عواقب تخلف (یا نقض مقررات)^۴ از قوانین، در میان همه معلم‌ان و در همه دروس و همه اوقات یکسان است. یک نمونه از این برنامه‌ها عبارت است از:

با مشاهده اولین تخلف از طرف معلم به متخلف اخطار شفاهی داده می‌شود.

با مشاهده دومین تخلف اخطار کتبی روی تابلوی اعلانات نوشته یا تخلف توسط معلم ثبت می‌شود.

با مشاهده سومین تخلف: ۱۰ دقیقه محرومیت موقت

با مشاهده چهارمین تخلف: ۲۰ دقیقه محرومیت موقت

با مشاهده پنجمین تخلف: تماس با والدین و یا یادداشت فرستادن برای آن‌ها

با مشاهده ششمین تخلف: اخراج موقت (تعلیق) از کلاس و درس

با مشاهده هفتمین تخلف: اخراج موقت (تعلیق) از مدرسه.

از آنجا که این تخلفات در همه دروس پیش می‌آید، پیام این برنامه‌های انضباطی به دانش‌آموزان آن است که نمی‌توانند در یک کلاس رفتاری نامناسب داشته باشند و در کلاس بعدی نیز

درس تربیت بدنی
باید شروعی مهیج
و فوری داشته
باشد و تا پایان
درس استمرار
یابد. وقتی
معلمی هم‌زمان
با شروع کلاس
از راهبردهای
مدیریتی خوبی
بهره می‌گیرد و
جو حاکم بر کلاس
و انتظارش از
درس را بیان
می‌کند، این
پیام روشن را
به دانش‌آموزان
می‌رساند که
«وقت یادگیری»
است

آن را تکرار کنند. به دلیل اینکه سابقه تخلفات یک دانش آموز تا مدتی ثبت و نگهداری می‌شود، صرف نظر از فاصله زمانی بین وقایع، سابقه تخلف قبلی برای تخلف بعدی محاسبه و منظور می‌گردد (مثلاً دانش آموزی که در ساعت ریاضی مرتکب تخلف نوع سوم شده است، با ارتکاب تخلف در ساعت درس تربیت‌بدنی و چند هفته بعد، در واقع مرتکب تخلف نوع چهارم شده است و باید موقتاً ۲۰ دقیقه محروم شود). این برنامه‌های انضباطی باعث می‌شوند که همهٔ معلمان و مدیران و مدرسه برای ارتقای رفتارهای مناسب از یک راهبرد مشترک استفاده کنند.

● طرح‌های دانش‌آموزی:

اکثر برنامه‌های مدیریت پیشگیرانه توسط معلمان طراحی و به دانش‌آموزانی تحمیل می‌شوند که در این برنامه‌ها حق انتخاب ندارند. همان‌طور که دانش‌آموزان بزرگ‌تر می‌شوند و پیشرفت می‌کنند، حق انتخابشان بیشتر می‌شود و خود را مسئول انتخاب‌هایشان می‌دانند. بنابراین، دانش‌آموزان می‌توانند نقش فعالانه‌تری در فرایند ساخت یک برنامهٔ انضباطی در تربیت‌بدنی داشته باشند. چنین برنامه‌ای را می‌توان بین معلم و دانش‌آموزان تنظیم کرد؛ به طوری که به دانش‌آموزان اجازه داده شود فهرستی از قوانین کلاس و همچنین عواقب تخلفات پیشنهاد دهند. البته ممکن است دانش‌آموزان قوانینی را پیشنهاد دهند که معلم نتواند به دلایل ایمنی و مسئولیتی، آن‌ها را بپذیرد؛ بنابراین، می‌تواند مرزهایی را مشخص کند تا دانش‌آموزان انتخاب قوانین را در محدودهٔ آن‌ها انجام دهند. برای مثال، یک معلم تربیت‌بدنی دبیرستان از یک کلاس دهمی می‌پرسد: «زمان متوسط برای خروج از کلاس و حضور در سالن یا زمین ورزش و شروع کلاس چقدر است؟» از طریق مذاکره، اعضای کلاس به این نتیجه می‌رسند که پنج دقیقه زمان برای انجام دادن این کار لازم است؛ زیرا نه باعث عجله کردن آن‌ها می‌شود و نه وقتشان را تلف می‌کند. پس از آنکه دربارهٔ این مسئله توافق می‌شود، معلم می‌پرسد: «اگر دانش‌آموزان در عرض این پنج دقیقه لباس نپوشند و در زمین ورزش حاضر نشوند، چه باید کرد؟» برخی از پیشنهادها دانش‌آموزان عبارت‌اند از: «ده دور، دور زمین دویدن» و یا «پنج دقیقه محرومیت در شروع بازی» و یا «ماندن در زمین ورزش بعد از اتمام کلاس و کمک کردن به جمع‌آوری وسایل». معلم توضیح می‌دهد که چون مخالف تنبیه کردن دانش‌آموزان از طریق تکلیف بیشتر است، کلاس باید گزینهٔ دوم یا سوم را انتخاب کند. در نهایت، رأی اکثریت به قانون جدید کلاس تبدیل می‌شود.

● طرح‌های حل اختلاف توسط همتایان و گروه:

مشکلات رفتاری تنها بین معلم و دانش‌آموز پیش نمی‌آید و در بعضی موارد، ممکن است این اختلاف بین دو دانش‌آموز باشد. بنابراین، نباید تنها معلم مدیریت کلاس تربیت‌بدنی را به عهده داشته باشد. دانش‌آموزان همهٔ رده‌ها می‌توانند راهبردهایی برای

مدیریت رفتار خود و دیگر هم‌کلاسی‌هایشان یاد بگیرند. این بدان معنی نیست که خبرچین‌ها یا پلیس‌های کلاس تخلفات را به معلم گزارش دهند بلکه دانش‌آموزان باید مهارت‌های حل مسئله و مذاکره را یاد بگیرند تا از مشکلات احتمالی جلوگیری کنند یا آن‌ها را، بدون اینکه به دخالت و داوری معلم نیازی باشد، کاهش دهند. برای مثال، یک معلم می‌تواند دو دانش‌آموز را که در حال بحث‌اند این‌گونه راهنمایی کند: «به یک مکان دیگر در سالن ورزش بروید و مسئله را بین خود حل کنید و تا وقتی راه‌حلی پیدا نکرده‌اید برای اجرای فعالیت‌ها باز نگردید. البته راه حل شما باید به گونه‌ای باشد که اگر دوباره این اتفاق بیفتد، بتوانید آن را حل کنید».

● خلاصه

تدریس به نوعی یک تلاش و کار مدیریتی است. کلاس درس، سازمان و اداره و معلم، مدیر این نهاد است. همان‌طور که یک مدیر بدون اعمال مدیریت مطلوب قادر به تحقق اهداف سازمان خودش نیست، معلم هم بدون اعمال مدیریت نمی‌تواند اهداف یادگیری را تحقق بخشد. صرف نظر از نوع مادهٔ درسی که تدریس می‌شود، همهٔ معلمان نیازمند بهره‌مندی از راهبرد یا روش‌های مطلوب برای مدیریت کلاس خود هستند. اگرچه این مقالهٔ تلخیصی با اقتباس از کتاب «الگوهای آموزشی در تربیت‌بدنی» تهیه و تنظیم شده است، راهبردهای معرفی شده در آن احتمالاً برای سایر معلمان نیز کاربردی و قابل استفاده‌اند. راهبردهای پیشگیرانه در این مقاله به‌طور مختصر بیان شده‌اند. علاقه‌مندان برای کسب اطلاعات بیشتر و بهره‌مندی از سایر راهبردها و مطالب کتاب می‌توانند به منبع مقاله مراجعه کنند.

* منبع

«الگوهای آموزشی در تربیت‌بدنی» مایکل دلبو متسلا. مترجمان: رضوان رضوانی اصل، جواد آزمون، وحید رفیعی ده‌بیدی، محبوبه محمدپور. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۴.

* پی‌نوشت‌ها

1. Teaching Strategies
2. Managerial Strategies
3. Instructional Strategies
4. Instant Activity
5. Contingency Management
6. Token economies
7. time - out
8. Assertive Discipline
9. Infraction

همان‌طور که

دانش‌آموزان

بزرگ‌تر می‌شوند

و پیشرفت

می‌کنند، حق

انتخابشان

بیشتر می‌شود و

خود را مسئول

انتخاب‌هایشان

می‌دانند.

بنابراین،

دانش‌آموزان

می‌توانند نقش

فعالانه‌تری در

فرایند ساخت

یک برنامهٔ

انضباطی در

تربیت‌بدنی داشته

باشند